

О. В. Сухомлинська (Київ)

## Міжнародні зв'язки педагогів України у 20-х — на початку 30-х рр.

Розповідається про зв'язки між педагогами України та їхніми зарубіжними колегами у 20-х—на початку 30-х років, що здійснювалися через міжнародний професійний учительський рух і розвивалися в трьох головних напрямках: безпосередні контакти, публікаторська діяльність, педагогічні взаємовпливи.

Інтенсивність і багатогранність міжнародних зв'язків у будь-якій сфері духовного життя народу завжди є показником демократизму соціально-культурних засад суспільства, його відкритості до всього нового, прагнення до збагачення, інтернаціоналізації, з одного боку, а з другого, — свідченням духовного злету й високого рівня власних культурних надбань. Це, на наш погляд, повною мірою стосується й процесу становлення та розвитку міжнародних педагогічних зв'язків у 20-х — на початку 30-х років на Україні, котрі з позицій сьогодення постають як надзвичайно багаті й плідні<sup>1</sup>.

В ті роки молода українська педагогічна наука прагнула опанувати все цінне, що було в країнах Заходу. Незважаючи на те, що дореволюційна школа мала позитивні тенденції, а вітчизняна педагогічна наука — цінну прогресивну спадщину (праці К. Д. Ушинського, М. І. Пирогова, П. Ф. Лесгафта та ін.), радикально настроєне вчительство було схильне вчитися у зарубіжних колег, категорично відмовившись від усього дореволюційного досвіду. Поширення таких настроїв пояснюється ще й тим, що початок ХХ ст. ознаменувався на Заході сплеском загального інтересу до проблем педагогіки. Це сприяло виникненню там великої кількості різноманітних педагогічних течій, теорій і шкіл.

Про складний шлях пошуків українських педагогів писав у 1923 р. нарком освіти УСРР Г. Ф. Гринько. Він вважав, що, хоч Західна Європа і має в своєму розпорядженні загальну педагогічну теорію та досконалі методи і прийоми виховання, застосовує їх дуже обмежено. Влада ж Рад, на його думку, розкрила перед школою широкий простір для педагогічного експериментування, і тому радянські вчителі були зацікавлені в організації активних зв'язків з прогресивними науково-педагогічними колами Заходу<sup>2</sup>. Тим більше, що передові педагоги Заходу також прагнули до контактів з радянськими вчителями.

Зв'язки та контакти між радянськими й зарубіжними освітянами відбувалися на різних рівнях і здійснювалися через багато каналів — Наркомос, Всесоюзне товариство культурного зв'язку, Комуністичний Інтернаціонал Молоді, Комінтерн, Профінтерн, Міжнародну організацію допомоги борцям революції. Вони були такі багатопланові й різноманітні, що важко в окремій статті всебічно висвітлити цей складний процес. До того ж деякі його аспекти вже аналізувалися в історичній

<sup>1</sup> Див.: Українська національна культура: минуле, сучасне, майбутнє (Програма) // Слово і час.— 1991.— № 2.— С. 76.

<sup>2</sup> Гринько Гр. Наш путь на Запад // Путь просвещения.— 1923.— № 7—8.— С. 15—16.

літературі<sup>3</sup>. Автор даної публікації прагне розкрити розвиток стосунків між радянськими вчителями та їхніми зарубіжними колегами через міжнародний професійний учительський рух.

У 20—30-х роках прогресивні освітяни різних країн мали свою організацію — Інтернаціонал працівників освіти (ІПО)<sup>4</sup>. Саме через це об'єднання в довоєнні роки здійснювалися міжнародні педагогічні зв'язки, що розвивалися в трьох головних напрямках: безпосередніх контактах, публікаціях і педагогічних впливах.

Міжнародні контакти — різного роду зустрічі, відвідування, поїздки — між учителями відбувалися в основному на території нашої країни, куди педагоги з капіталістичних держав приїздили з допомогою ІПО. Ця організація, при всебічній підтримці Спілки працівників освіти, організувала в 1925 р. поїздки до Радянського Союзу двох делегацій західноєвропейського вчительства. За своїм складом, метою роботи, часом перебування в СРСР (різниця — два тижні) вони не відрізнялися одна від одної. Тому спинимось на діяльності однієї з них.

До складу першої делегації Інтернаціоналу працівників освіти ввійшли 39 учителів народної (початкової) школи з трьох країн — Бельгії, Німеччини та Франції. Серед них — 11 бельгійців, 16 німців і 12 французів. За партійною належністю делегати розподілилися так: 11 комуністів, 11 соціал-демократів, один незалежний соціал-демократ, один член німецької демократичної партії та 15 безпартійних<sup>5</sup>.

11 серпня 1925 р. зарубіжні гості прибули до Ленінграда, а 13 серпня — були вже у Москві. Вчителі столиці й широка громадськість влаштували їм теплу зустріч. У привітанні, опублікованому російською, німецькою та французькою мовами, зазначалося, що радянська педагогіка поряд з досягненнями має й недоліки, які необхідно подолати. Один із шляхів до цього — вивчення досягнень європейської культури, яка повинна стати «нездоланною зброєю в руках широких мас трудящих»<sup>6</sup>.

Розділившись на дві групи, делегати відвідали майже всі великі міста європейської частини РСФРР, а також Україну й закавказькі республіки.

22 серпня 1925 р. одна з цих груп прибула до тодішньої столиці УСРР — Харкова. Вона налічувала 25 чол. — 9 німців, 9 французів і 7 бельгійців (5 комуністів, 2 соціал-демократи, один демократ, решта — позапартійні). Очолив групу С. Дакселе — лівий соціал-демократ, учитель з м. Льежа<sup>7</sup>.

У Харкові делегатів приймали гостинно і широко. На мітингах і зустрічах, а також на сторінках республіканської преси зарубіжних колег вітали представники Наркомосу республіки, профспілки працівників освіти, педагогічної громадськості. У привітанні Всеукраїнського центрального правління працівників освіти підкреслювалося, що царизм протягом століть душив українську національну культуру. Революція ж відкрила широку дорогу для розвитку науки, літератури, мистецтва, освітньої справи на Україні. Приїзд до республіки зарубіжних педагогів, зазначалося далі, колективна праця з ними в галузі

<sup>3</sup> Кулінч І. М. Українсько-німецькі історичні зв'язки. — К., 1969. — С. 178—181; Безродний Є. Ф. З історії міжнародних зв'язків Радянської України в галузі освіти (1922—1928 рр.) // Укр. іст. журн. — 1977. — № 3. — С. 86—95; Кузьмин М. С. Международные связи наркомпросов советских республик (1921—1937) // Сов. педагогика. — 1983. — № 11. — С. 112—116.

<sup>4</sup> Інтернаціонал працівників освіти діяв з 1920 р. до 1939 р. Докладніше про діяльність цієї організації див.: Сухомлинська О. В. З історії Інтернаціоналу працівників освіти // Укр. іст. журн. — 1986. — № 8. — С. 58—66.

<sup>5</sup> Учит. газ. — 1925. — 13 авг.

<sup>6</sup> Там же.

<sup>7</sup> Народний учитель (орган Всеукраїнського правління спілки робітників освіти УСРР). — 1925. — 25 серп.

освіти будуть, без сумніву, сприяти створенню демократичної системи виховання дітей<sup>8</sup>.

Програма перебування в республіці вчителів із-за кордону була дуже насиченою. Українські освітяни прагнули показати своїм колегам усе, чого вони досягли самовідданою працею. Зарубіжні гості відвідали школи, дитячі містечка, клуби, будинки вчителя. Побували вони також і на підприємствах, в інститутах, Всеукраїнській Академії наук, Всеукраїнській бібліотеці (м. Київ), в театрах, музеях, на виставках, тобто знайомилися з усім життям республіки. Делегація відвідала колонію ім. О. М. Горького під Полтавою, де дістала повне уявлення про гуманістичну спрямованість системи навчально-виховної роботи з малолітніми правопорушниками, яку створив А. С. Макаренко<sup>9</sup>.

Перед від'їздом з нашої країни західноєвропейські педагоги прийняли спеціальну Декларацію. В ній відзначалося успішне здійснення в Радянському Союзі широкої програми виховання підростаючого покоління<sup>10</sup>.

Приїзд двох делегацій зарубіжних педагогів у нашу країну в 1925 р. та прийняті ними документи мали значний міжнародний резонанс. Відомий діяч французького й міжнародного вчительського руху, генеральний секретар Інтернаціоналу працівників освіти Жорж Коньйо (1901—1978 рр.), підкреслюючи значення Декларації, писав, що вона «справила сильне враження й викликала багато нових симпатій до радянської освіти, сприяла справжньому повороту серед західноєвропейського вчителства на бік СРСР»<sup>11</sup>.

Що ж до поїздок делегацій радянських учителів за кордон, то через ІПО вони не відбувалися взагалі. Справа полягала в тому, що ця міжнародна організація не була фінансово забезпеченою, а профспілка працівників освіти СРСР не мала коштів на масові подорожі освітян.

Після повернення з СРСР на батьківщину члени делегацій західноєвропейських учителів опублікували в педагогічній пресі свої враження від поїздки до СРСР. Наприклад, учителі з Бельгії, Франції та Німеччини в листах до своїх київських колег високо оцінювали хід будівництва системи народної освіти в республіці, рівень професійної підготовки робітничої молоді, передавали братерське вітання робітникам «Арсеналу» та залізничних майстерень, дякували за чудові вечори художньої самодіяльності<sup>12</sup>.

Завдяки поїздкам зарубіжних учителів до Радянського Союзу налагоджувалися контакти не тільки між педагогами, а й школярами, цілими дитячими колективами. Німецький учитель Ф. Шмідт у листі до колег з України розглядав міжшкільне листування як один із шляхів до практичної солідарності дітей робітників України й Німеччини<sup>13</sup>.

Багато матеріалів про поїздку західноєвропейських учителів до СРСР у 1925 р. надрукував бюлетень Інтернаціоналу працівників освіти<sup>14</sup>. Статті на цю тему з'явилися також у педагогічній пресі Бельгії, Німеччини та Франції. Наприклад, французькі вчителі майже в кожному номері свого журналу розповідали про радянську педагогіку і школу. Особливо приваблювала прогресивних освітян Франції ідея самоврядування школярів<sup>15</sup>.

Так на ґрунті контактів виник і розвинувся другий напрям педагогічних зв'язків — публікаторська діяльність, що ставила своєю ме-

<sup>8</sup> Там же.— 23 серп.

<sup>9</sup> Центр. держ. арх. Жовт. революції, вищих органів влади і органів держ. управління УРСР, ф. 2717, оп. 2, спр. 309, арк. 5 (далі — ЦДАЖР УРСР).

<sup>10</sup> L'Internationale de l'enseignement.— 1925.— № 1 (oct.).— Р. 35.

<sup>11</sup> Cogniot G. Prométhée s'empare du savoir.— Paris, 1967.— Р. 177.

<sup>12</sup> Народний учитель.— 1925.— 15 верес.

<sup>13</sup> ЦДАЖР УРСР, ф. 2717, оп. 2, спр. 309, арк. 1—2.

<sup>14</sup> L'Internationale de l'enseignement.— 1925.— № 1 (oct.).— Р. 32—38.

<sup>15</sup> L'Ecole Emancipée.— 1925.— № 15 (oct.).— Р. 68.

тою виклад різних педагогічних концепцій. Загалом ІПО видав 12 книг і брошур, серед них 8 — це переклади на французьку, англійську, ісландську мови доповідей, виступів і статей радянських партійних та державних діячів, керівників профспілок, відомих педагогів. Найбільш помітними з них були випущені в 1925 р. брошури А. В. Луначарського «Завдання освіти в системі соціалістичного будівництва» (Промова на 1-му Всесоюзному з'їзді вчителів); М. І. Бухаріна «Вчителі і комсомол»; Г. Є. Зінов'єва «Учительство і пролетарська революція»; М. М. Пістрака «Фундаментальні проблеми трудової школи». Ідеї, що їх несла в собі ця література, викликали заінтересований відгук серед прогресивних учителів, які шукали в новій педагогіці відповіді на численні фахові та соціальні проблеми, що їх хвилювали. Останні регулярно виносилися на сторінки міжнародного бюлетеня «L'Internationale de l'enseignement» («Інтернаціонал освіти»). Спеціально для цього видання писали Н. К. Крупська та А. В. Луначарський. У 1931 р. бюлетень опублікував уривки з промови наркома освіти УСРР М. О. Скрипника, присвяченої впровадженню в республіці обов'язкового навчання для всіх дітей українською мовою<sup>16</sup>.

Крім офіційних видань, рядові члени ІПО з власної ініціативи створювали додаткові видання, в яких пропагувалися ідеї інтернаціональної демократичної педагогіки. Так, у 1923 р. спочатку в невеликому французькому містечку Сассело пар Баквіль (Sasselot par Bacqueville), а потім у Парижі почав виходити невеликий (10—12 сторінок) журнал на есперанто «Novaj Tempo» («Нові часи»), який згодом дістав назву «Internacia pedagogio revuo» («Міжнародний педагогічний журнал»). Він об'єднав педагогічний авангард з багатьох країн — людей, що прагнули створити науку про демократичне виховання підрастаючого покоління. На його сторінках, поряд з оригінальними статтями, вміщувалися уривки з творів, що належали авторитетам у галузі педагогіки, широко висвітлювалося міжнародне педагогічне життя та проблеми профспілкового вчительського руху<sup>17</sup>.

З 1926 р. з метою поширення за кордоном ідей української педагогіки республіканський учительський часопис «Шлях освіти» регулярно випускав (також на есперанто) інформаційний бюлетень «La vojo de Klerigo» («Шлях освіти»). Цей невеличкий листок — резюме кожного номера журналу — розповсюджувався в 33 країнах світу. Зарубіжні педагогічні часописи передруковували на своїх сторінках окремі статті з цього видання<sup>18</sup>.

У свою чергу, українська педагогічна преса надавала сторінки зарубіжним педагогам — членам ІПО — для викладу їхніх поглядів та ідей. Дійові й широкі зв'язки в цьому плані здійснював згадуваний уже журнал «Шлях освіти». При активному сприянні членів редколегії (зокрема Й. І. Зільберфарба) він налагодив і підтримував контакти із 113 організаціями, установами й окремими особами з 22 країн світу<sup>19</sup>, публікував оригінальні статті іноземних педагогів, переважно діячів ІПО, з найрізноманітніших питань теорії і практики виховання дітей. Близько двох десятиріч зарубіжні вчителі були постійними дописувачами журналу. Їхні кореспонденції друкувалися з примітками: «Від нашого спеціального кореспондента», «Спеціально для нашого журналу» та ін. «Шлях освіти» знали за кордоном, зокрема у Франції, де на початку 1924 р. він був найпершим радянським педагогічним часописом, з яким ознайомилися французькі вчителі<sup>20</sup>.

З позицій сьогодення можна сказати, що серед матеріалів, з яких

<sup>16</sup> L'Internationale de l'enseignement. — 1931. — № 1 (oct.). — P. 18—19.

<sup>17</sup> Путь просвещения. — 1923. — № 1. — С. 261.

<sup>18</sup> Зільберфарб Й. Наші міжнародні зв'язки // Шлях освіти. — 1927. — № 5. — С. 71, 73.

<sup>19</sup> Там же. — С. 74.

<sup>20</sup> L'Ecole Emancipée. — 1924. — № 14. — P. 166.

ми виступали іноземні вчителі на сторінках «Шляху освіти», особливе значення мали публікації Селестена Френе (1896—1966 рр.) — відомого французького педагога, сільського вчителя, чії ідеї й практика дістали поширення в багатьох країнах світу. Відвідавши нашу країну в складі першої міжнародної вчительської делегації, він видав згодом у Франції книжку «Місяць з російськими дітьми». Це видання призначалося для старшокласників, «які починають цікавитися соціальними питаннями — в школі і в житті»<sup>21</sup>, і являло собою дорожні нотатки, написані доступно й захоплююче. Книжка користувалася у Франції великою популярністю.

Під час візиту до СРСР прогресивний французький педагог зав'язав тісні контакти з українськими освітянами. Тому багато статей С. Френе вперше побачили світ саме в педагогічній пресі України. Публікації сільського вчителя з Франції в журналі «Шлях освіти» (а це близько десятка статей) — логічні, яскраві й оригінальні.

Цікаво, що загальновідома нині програмна праця С. Френе «Друкарня в школі» вперше побачила світ в українському педагогічному журналі, а не у Франції. В передмові до статті редколегія відзначала: «Хай же робота передового французького педагога, яка не знайшла ще собі видавця на його батьківщині, з'явиться вперше в нашій радянській країні. ...Свіжа, жива, шукаюча думка передового педагога відчувається на всьому протязі цієї роботи і цілком заслуговує на те, щоб ми поставились до неї з повною увагою і зробили можливі практичні висновки»<sup>22</sup>.

У 1925 р. під егідою ІПО була створена Всесвітня есперантистська педагогічна служба. Французький учитель М. Бубу почав видавати на есперанто невеликий інформаційний бюлетень, який мав ту ж саму назву, що й згадана організація — «Tutmonda Esperantista Pedagogij Servo» (скорочено ТЕПС—ТЕПС). Адресований учителям усіх країн, він відображав соціальне й політичне обличчя освітянина народної школи, оскільки самі вчителі були його авторами, розповсюджувачами й пропагандистами. «Читачам нашого журналу бюлетень ТЕПС особливо добре відомий, — писала «Комуністична освіта»\* в 1935 р. — Ось вже 10 років як з номера в номер у відділі закордонної хроніки значну частину матеріалу займають робкорівські листи ТЕПС... В бюлетені є також кореспондентський відділ, в якому подаються адреси вчительських, піонерських, шкільних та інших груп, а також окремих вчителів...»<sup>23</sup>.

На сторінках журналу «Шлях освіти» друкувалися й праці англійських педагогів. Серед них насамперед слід назвати статті Ф. К. Мура — педагогічного секретаря англійської ліги працівників освіти й активного діяча ІПО. Разом з іншим прогресивним англійським педагогом М. Старром він у 1926 р. відвідав Україну, де зав'язав особисті контакти з місцевими освітянами й активно співробітничав з ними<sup>24</sup>.

Діяльність ІПО сприяла також появі в українській пресі статей німецьких працівників освіти. Редколегія журналу «Комуністична освіта» знайшла оригінальний спосіб подачі цих матеріалів, який і сьогодні здається цікавим і перспективним. Друкуючи дискусійну з позицій радянської педагогіки статтю, журнал у тому ж номері вміщував не свою точку зору, а опонував її авторові критичною розробкою дослідника з тієї самої країни. Наприклад, ініціатор так званої «єдиної громадської» школи у передмісті Берліна Ф. Карзен поділився досві-

<sup>21</sup> Freinet C. Un mois avec les enfants russes.— Paris, 1927.— P. 3.

<sup>22</sup> Шлях освіти.— 1926.— № 11.— С. 103—104.

\* Так з 1931 р. почав називатися журнал «Шлях освіти».

<sup>23</sup> Комуністична освіта.— 1935.— № 4—5.— С. 124.

<sup>24</sup> Мур Ф. К. Скаутський рух сьогодні // Шлях освіти.— 1929.— № 8—9.— С. 174—180; Мур Ф. К. Освітня політика англійського соціал-фашизму // Комуністична освіта.— 1931.— № 2—3.— С. 152—163.

дом її роботи з українськими читачами і зробив оптимістичні прогнози щодо перспектив діяльності таких шкіл у Німеччині<sup>25</sup>. Критичний же аналіз цих ідей здійснив німецький педагог Ф. Ланге<sup>26</sup>. Такий підхід до висвітлення тих чи інших думок показував радянським педагогам, що в одних і тих же країнах існують різні погляди на освіту та виховання підростаючого покоління, що навколо них ведеться боротьба.

У 1928 р. учителі з Англії, Бельгії, Німеччини, Франції розповіли на сторінках українського журналу про розвиток у своїх країнах шкільного (навчального) кіно. Ця тема була актуальною й для радянських освітян, бо відповідала їх пошукам активізації навчально-виховного процесу.

Таким чином, особисті зустрічі й контакти вчительства різних країн викликали у нього бажання поділитися своїми поглядами, ідеями, думками про виховання на сторінках педагогічної преси. Ці публікації мали не тільки описовий, а й науково-пізнавальний характер, що й приводило, зрештою, до взаємного ознайомлення вчителів різних країн з демократичними педагогічними ідеями. С. Френе, наприклад, часто говорив про безпосередній вплив радянської педагогіки на французьку школу, який здійснювався через ІПО. Він вважав, що тільки завдяки цьому впливові у французькій народній школі набули прав громадянства самоврядування та спільне навчання хлопчиків і дівчаток<sup>27</sup>.

У свою чергу, відомий радянський педагог С. Т. Шацький, який репрезентував учителів СРСР на багатьох конгресах ІПО, високо оцінював творчий доробок С. Френе, бував у його сільській школі, обмінювався досвідом і використовував деякі творчі знахідки французького педагога у своїй практиці<sup>28</sup>. Можна з певністю сказати, що й зарубіжний досвід шкільного кіно був використаний у 20—30-ті роки радянською школою<sup>29</sup>.

Отже, у 20-х — на початку 30-х років було закладено основи багатих традицій міжнародних педагогічних взаємин, які сьогодні потрібно творчо використовувати й розвивати. Адже, на жаль, уже з середини 30-х років участь українських педагогів у міжнародних учительських контактах звелася до пропагандистських і популяризаторських функцій, що було притаманне ідеологічному напрямку радянського суспільства. Причому вони подавалися в апологетичному дусі, а творчо-асиміляторська функція, яка збагатила й розширила діапазон взаємовпливу вчительських зв'язків, повністю зникла з педагогічного небосхилу.

Одержано 20.05.91.

Рассказывается о связях между педагогами Украины и их зарубежными коллегами в 20-е — начале 30-х годов, которые осуществлялись через международное профессиональное учительское движение и развивались в трех главных направлениях: непосредственные контакты, публикаторская деятельность, педагогические взаимодействия.

<sup>25</sup> Карзен Ф. Єдина школа в Нойкельні // Комуністична освіта.— 1931.— № 2—3.— С. 189—202.

<sup>26</sup> Ланге Ф. Теорія та практика нойкельнської «громадської» школи // Комуністична освіта.— 1931.— № 2—3.— С. 202—203.

<sup>27</sup> Френе С. Французька педагогіка за останнє десятиріччя // Шлях освіти.— 1927.— № 11.— С. 163.

<sup>28</sup> Freinet C. Naissance d'une pédagogie populaire.— Cannes, 1965.— Т. 11.— Р. 9.

<sup>29</sup> Кудокочев І. Науково-методологічна робота Наркомосу // Шлях освіти.— 1928.— № 11.— С. 172, 176.